

Напрям 1. Психічне здоров'я в суспільстві та ресурси психосоціальної підтримки

Мазяр О.В.

доктор психологічних наук, доцент, професор (б.в.з.) кафедри соціальної та практичної психології

Житомирський державний університет імені Івана Франка

м. Житомир, Україна

РОЗРОБКА ІНСТРУМЕНТАРІЮ ДЛЯ ДІАГНОСТИКИ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ХАРАКТЕРИСТИК МИСЛЕННЯ

Проблема мислення є центральною для психологічної науки. Саме мислення та його об'єктивація у мовленні дозволяють людині абстрагуватися від актуальної ситуації й виокремлюють homo sapiens в еволюційному поступі з-поміж решти видів ссавців. Причому здатність мислити не обумовлена генетично, а стає продуктом соціалізації індивіда. Ця обставина накладає сутнісні обмеження на використання діагностичних інструментів. Експериментальні процедури та емпіричні методи дослідження мислення зосереджені на вивченні когнітивних здібностей, тобто результатів вирішення задач. Вивчаються способи рішень (когнітивні тактики та стратегії), стильові аспекти розв'язання задач, часові аспекти інтелектуальної продуктивності, результативність когнітивної діяльності. Проте за операціями аналізу та синтезу відбуваються такі психічні процеси, які не тотожні операціям формальної логіки і мають свою унікальну траєкторію відбору та поєднання когнітивних елементів. Ця унікальна селекція не може бути пояснена ні тактиками, ні стратегіями, ні стилями когнітивного процесу. Вона становить значно складніший етап оцінки мислення, позаяк виявляє структурно-змістовні характеристики знакової системи індивіда, які сформувалися у конкретний момент часу.

Аналіз структурно-змістовних характеристик знакової системи передбачає можливість структурування мислительних продуктів не на рівні лексики та граматики, а на рівні унікальної будови окремих знаків. Такий аналіз лише

частково залежить від об'єктивного значення слів, але здебільшого визначається суб'єктивним досвідом змістовного формування знаків. Тож постає питання про створення дослідницьких умов, за якого розгортатиметься унікальний зміст і структура знаків.

Основна перепона полягає у тому, що мислення вивчається у режимі правильного вирішення певної задачі. У цьому разі ми обмежуємо мислення критерієм успішності когнітивної діяльності, тоді як це становить лише частковий випадок мислення. Мало того, правильність рішення задачі насамперед є вдалим повторенням авторського мислительного процесу, дарма що подекуди відмінним способом. Вивчення типових когнітивних помилок теж не додає ясності в оцінці безперервного мислительного процесу. Траєкторія мислення, його процесуальні аспекти залишаються закритими для розуміння дослідника.

Вивчення наративів дозволяє отримати зразки мислення суб'єкта, можливості виокремлювати структури та рівні аналізу. Однак наративний підхід не проникає до рівня аналізу знакової системи. Це стає можливим, коли вивчатимемо не цілісні наративи, а дискретні наративи, які об'єднані створенням певного смислу. Розроблена нами «Методика текстуальних розривів» спрямована на те, щоби вивчати структуру окремих знаків, які є системними для створення смислу. Її суть полягає у тому, що ми пропонуємо досліджуваному не створити власний наратив, а зробити це спільно з іншою особою на підставі заданого ним дискурсу.

Стимульним матеріалом «Методики текстуальних розривів» є короткі завершені оповідання, в яких пропущені всі парні речення. Досліджуваний повинен написати речення, яких бракує, виходячи з принципу збереження загального смислу оповідання. Оповідання складаються з 30 речень. Відповідно, досліджуваному належить скласти 15 речень, які утворюватимуть смислову цілісність.

Унікальність методичного прийому полягає в обмеженні досліджуваного розгортати наратив. Він вимушений зважати на авторський наратив. Тобто

відбувається моделювання своєрідного діалогу, в якому досліджуваний осмислює попередню та наступну інформацію і пропонує власний варіант їхнього зв'язку. При цьому досліджуваний керується власною логікою мислення, яка ззовні не коригується. На нашу думку, такі утруднені умови мислення якнайкраще відбивають структурно-змістовні особливості знакової системи, виявляють її інваріанти й одночасно демонструють варіативність знакових зв'язків, відбивають розірваність дискурсу.

Досвід використання «Методики текстуальних розривів» показує значну кількість критеріїв оцінки процесуальних аспектів мислення. Серед таких можемо виділити смислові тупики, розриви мислення, зразки переосмислення, структурну та змістовну динаміку наративу, продуктивність мислення, сформованість смислу, смислові збіги, оригінальність та логічність мислення тощо.